

Şuşalı istiqlalçı

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti 1920-ci ildə bolşevik-erməni silahlı birləşmələri tərəfindən süquta uğradıldıqdan sonra respublikamızın digər bölgələrində olduğu kimi, Qarabağda, xüsusən də Şuşada repressiyaya məruz qalan insanların, ailələrin sayı gündən-günə çoxaldı.

Bu günahsız müqəssirlərin həbs edilmə səbəbləri də, cəzası da eyni idi. Beləliklə, Azərbaycan adlı vətənin övladları, ilk növbədə ziyalılar, repressiya caynaqlarında qətlə yetirilirdi. Onların arasında bəy də var, hərbiçi də, şair, yazıçı da, inqilabçı, ictimai-siyasi xadim də, musiqiçi, aktyor da, kəndli, fəhlə, hətta ömrü boyu rəncbərləklə məşğul olanlar da.

Müxtəlif təbəqələri - dünyagörüş və təfəkkürə malik olan insanları bir zindana yığsa onları məhz azərbaycanlı türkü olmaları idi. Sıralarında Şuşanın sayılıb-seçilənlərindən olan Dadaş Əbdül Hüseyn oğlu Həsənov da var idi.

Azərbaycanın siyasi xadimi, dövlət müstəqilliyinin bərpası uğrunda mübariz, sovet rejiminə qarşı müqavimət hərəkatının rəhbərlərindən biri, gizli "Müsavat" partiyasının Bakı Komitəsinin (BK) nəzdində fəaliyyət göstərən Hərbi təşkilatın rəisi (1921-1923), gizli "Müsavat"ın Mərkəzi Komitəsinin sədri (1923-1926) olmuş Dadaş Əbdül Hüseyn oğlu Həsənov (Həsənzadə) 19 dekabr 1897-ci ildə Qarabağın dilbər guşəsi Şuşada anadan olub. 1901-ci ildə ailəsi ilə birlikdə Bakıya köçüb. 1918-ci ilin mart ayında Bakıda bolşevik və daşnak birləşmələri müsəlmanlara qarşı soyqırımını törəyəndə Həsənovlar ailəsi də ciddi ziyan çəkib. Ailə erməni vəhşiliklərindən qorunmaq üçün Dağıstana qaçmalı olmuş, əmlakları isə qarət edilmişdir. Orada səkkiz ay qaçqın həyatı sürdükdən sonra, 1918-ci ilin sentyabrında Türk-Azərbaycan ordusu tərəfindən Bakı ingilis və daşnak qoşunlarından azad edil-

dikdən sonra buraya qayıtmışlar.

Dadaş Həsənov 1919-cu ildə müstəqil Azərbaycan hökuməti tərəfindən təsis edilmiş Bakı Dövlət Universitetinin Tibb fakültəsinin birinci kursuna daxil olmuş, həmin fakültəni müvəffəqiyyətlə bitirərək həkimlik diplomu almışdır.

D.Həsənov gənc həkim kimi əmək fəaliyyətinə tələbəlik illərindən başlamışdır. Öncə altı ay Fəhlə-Kəndli İnspeksiyasında işləmiş, 1920-ci ildən başlayaraq Fəhlə fakültəsində, 1922-1923-cü illərdə isə müxtəlif fəhlə klublarında mühazirələr oxumuşdur.

1919-cu ildə Dadaş Həsənov Azərbaycan Cümhuriyyətinin hakim partiyası olan "Müsavat"ın sıralarına daxil olmuşdur. Ölkə bolşevik Rusiyası tərəfindən işğal edildikdən sonra siyasi proseslərə fəal şəkildə qatılmışdır.

Bu dövrdə Azərbaycanda sovet rejiminə qarşı 50-dən çox üsyan və təxribatlar qeydə alınmışdır. Bu üsyanlarda müsavətçilər fəal iştirak etmişlər. D.Həsənovun rəhbərlik etdiyi hərbi təşkilatın dəstəyi ilə həmçinin Qızıl ordu hissələrində Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpası ideyalarını yayan özəklər yaradılmışdır.

Gizli "Müsavat" təşkilatının üzvləri: Dadaş Həsənov (4), Əhməd Hacınski (1), İsmayıl Qasımlı (2) və başqaları. Qalan üç nəfərin kim olduğu bilinmir. 1926-cı il.

Hərbi təşkilat 1922-ci ildə gizli "Müsavat"ın Mərkəzi Komitəsi (MK) keçmiş Azərbaycan Milli Şurasının sədri Məhəmməd Əmin Rəsulzadəni Türkiyəyə mühacirətə yollamaq qərarını qəbul etmişdir. Azərbaycan Cümhuriyyətinin süqutundan sonra o, sovet xüsusi xidmət orqanları tərəfindən həbs edilmiş, ancaq sonra azad edilərək Moskvaya göndərilmiş, orada Millətlər Sovetində nəzarət altında işləmişdir. Bu məxfi planın bilavasitə icraçılarından biri də Dadaş Həsənov olmuşdur. Mühacir-yazıçı İsmayıl Saryal "Bakı rüzgarı" avtobiografik əsərində bu əməliyyatda D.Həsənovun müstəsna rolunu xüsusi qeyd etmiş, hətta onu Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin xilaskarı adlandırmışdır.

1923-cü ildə Azərbaycan Dövlət Siyasi İdarəsi (ADSİ) gizli fəaliyyət göstərən "Müsavat" Partiyasını izləyərək ona ağır zərbə endirmişdir. Partiya fəalları qarşı repressiyalar tətbiq edilmiş, MK sədri Mirzəbala Məmmədzadə İrana qaçmışdır. O zaman D.Həsənov da xaricə mühacirət etmək təklif olunsada, o bundan imtina etmişdir.

Dadaş Həsənov, Əhməd Hacınski, Əli Yusifzadə və başqa müsavətçilər bu çətin şəraitdə

"Müsavat" Partiyasının fəaliyyətini bərpa edə bilməmiş, sovet hökumətinə qarşı müqavimət hərəkatını davam etdirmişlər. D.Həsənov Bakının Staro-Poçtovaya (indiki Süleyman Tağızadə) küçəsində yerləşən atasının tikdirdiyi evi "Müsavat"ın ikinci gizli təşkilatının qərargahına çevirmişdi. Burada 1923-cü ilin noyabrında "Müsavat"ın yeni MK heyətini təsdiq edən toplantısı baş tutmuşdur. Toplantıda "Müsavat" Partiyasının MK sədri D.Həsənov seçilmişdi.

D.Həsənovun rəhbərlik etdiyi ikinci gizli "Müsavat" təşkilatı türk (Azərbaycan) xalqının tarixinin, milli və mədəni dəyərlərinin təbliğinə, eləcə də millətin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyələndirilməsinə xüsusi yer ayırırdı. Onun ən yaxın silahdaşı və dostu Əhməd Hacınski 1925-ci ilin noyabrında bu istiqamətdə işlərin görülməsi üçün müsavətçilərin maarifçilik dərnekələrində və təhsil müəssisələrində həyata keçirməyə başladıkları "Gəncliyin partiyadan kənar tərbiyələndirmə təlimatı" adlı xüsusi bir plan hazırlamışdı.

Azərbaycanda 1925-1931-ci illərdə gizli təşkilatın maarifçilik fəaliyyəti gəncliyin çoxlu sayda vətənpərvərlik dərnekələrinin yaranmasına gətirib çıxardı. Eyni zamanda bu istiqamətdə işlər sovet hökumətinin nəzarətində olan tədris müəss-

sisələrində də gedirdi. Bunun nəticəsində gənclər arasında türk millətçiliyinin yayılması qeydə alınmışdı. Daha sonra gizli təşkilat 1926-cı ildə Bakıda keçirilməsi planlaşdırılan türkoloji konfransa da münasibət bildirmişdir. Belə ki, konfransla əlaqədar qərara alınmışdır ki, "Müsavat" bu tədbiri, ümumiyyətlə, dəstəkləyir, ancaq ərəb əlifbasının latın əlifbası ilə əvəz edilməsi qəbul olunmazdır.

1926-cı ilin əvvəllərində Azərbaycan Dövlət Siyasi İdarəsi ikinci gizli "Müsavat"ın üzvlərini siyahısını əldə etmiş, fəaliyyətlərini izləyərək onları həbs etmişdir. Milli istiqlalçı Dadaş Həsənov 1926-cı il martın 11-də həbs edilmişdir. 13 mart 1926-cı ildən başlayaraq səkkiz ay davam etmiş istintaq dindirilmələrində o, bəzi məsələləri, xüsusilə Tiflisə getdiyini və Gürcüstan Milli Komitəsi ilə əlaqə qurduğunu inkar etmişdir.

Yalnız 1926-cı ilin noyabr ayında D.Həsənov ona qarşı toplanan dəlillərin çoxluğu və müstəntiqlər tərəfindən tətbiq edilən ardı-arası kəsilməyən mənəvi və fiziki işgəncələrin nəticəsində etirafedici ifadələr vermişdir.

28 fevral 1927-ci ildə "Müsavat" Partiyasının ikinci gizli təşkilatının 34 üzvünün tezlaşdırılmış rejimdə məxfi qapalı məhkəmə prosesi keçirilmişdir. Bu məhkəmədə Dadaş Həsənov güllələnməyə məhkum olunmuşdur. Rəsmi sənədə görə, hökm aprel ayında icra edilmişdir. Ancaq ADSİ əməkdaşlarının xəbərlərinə istinad edən mühacirət yazarlarının əsərlərində bildirilir ki, əslində, D.Həsənovu ADSİ mühafizəçiləri dindirilmələrin birində Jukov soyadlı müstəntiqə hücum edib, onun bir gözü-nü vurub kor etdiyinə görə yerində güllələmişdilər.

Rəhman SALMANLI,
"Azərbaycan"